

IV. HAFTA

TÜRK DİLİNİN TARİHİ DÖNEMLERİ - II

- Öğr. Gör. Dr. Gökhan TÜRK

II. Orta Türkçe (11.-15. yy)

Eski Türkçe ile Yeni Türkçe arasında bir köprü özelliği gösteren Orta Türkçe döneminde, Türk dünyasında meydana gelen bazı değişikliklerin sonucu olarak Türkçenin genel yapısında bazı değişme ve gelişmeler meydana gelmiştir. Bu durum, yeni yazı dillerinin meydana gelmesine zemin hazırlamış; bu dönemde Harezmi, Kıpçak, Eski Anadolu Türkçesi ve Çağatay Türkçesi de başlı başına birer yazı dili olarak ortaya çıkmıştır.

II.a. Harezmi Türkçesi

11. yüzyılın başlarında Harezmi bölgesinin Gazneliler tarafından fethiyle başlayan yazı dilinin adı Harezmi Türkçesidir. Bu yazı dili edebî gelenek bakımından Karahanlı Türkçesine dayanmakla beraber Kıpçak ve Oğuz lehçelerinden ses ve yapı özellikleri olarak kendine has yeni bir yazı dili özelliği kazanmıştır.

Harezmi Türkçesiyle yazılmış telif ve tercüme birçok yapıt vardır.

Mukaddimetü'l Edeb

12. yüzyılda ünlü bilgin Zemahşerî'nin yazdığı bu eser Araplara Türkçeyi öğretme amacını güden sözlük türünde bir eserdir. Arapça kelimelerin altlarına Türkçe karşılıkları yazılarak oluşturulmuştur.

Kısâsü'l Enbiyâ

İsmi günümüz Türkçesine "Peygamberlerin Hikâyeleri" olarak çevrilebilecek olan bu eserde, peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucizeleri yanında sahabenin ve dört halifenin menkıbeleri de anlatılmıştır. Rabgûzî tarafından kaleme alınan ve 43 şiirden meydana gelen bu eserin yazılış tarihi 1310'dur.

Nehcü'l Feradis

«Cennetlerin Açık Yolu» olarak tercüme edebileceğimiz eser, Kerderli Mahmut tarafından yazılmış mensur bir kitaptır. Eserde Hz. Muhammet ve onun hayatı ile birlikte dört halife ve ehli beyt hakkında bilgiler verilir. Daha sonraki bölümlerde yapılması ve yapılmaması gereken ameller üzerinde durulur. Kısa cümlelerle sade, açık ve basit bir üslupla yazılan eser, dil incelemeleri için çok değerlidir.

Muhabbetname

Harezmî tarafından manzum dinî bir eser olarak yazılmıştır. Eserde yer yer Oğuz Türkçesinin etkisi göze çarpar.

Bu eserlerin dışında Harezm Türkçesiyle yazılmış, dinî konuları işleyen Miraçname ve Revnakü'l İslam adlı eserler de vardır.

II.b.Kıpçak Türkçesi

Kıpçak Türkçesi, Batı Türkçesi'nin kuzey koluna ait olmakla birlikte köle olarak Mısır'a satılan Kıpçakların daha sonraları Memlûk Devleti'ni kurmalarıyla güneyde de varlık göstermiştir. Bu dönemde verilen önemli eserlerden bazıları şunlardır:

Codex Cumanicus

İtalyan ve Alman rahipleri tarafından Kıpçak Türklerinden derlenen sözcüklerin bulunduğu bu eser, Latince-Farsça-Kıpçakça olarak düzenlenmiştir. İçinde İncil'den bölümler, ilahiler, Kıpçak kültürüne ait bilmece ve atasözleri bulunan bu kitap, dönemin Kıpçak Türkçesi ve kültürü hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir.

Kıpçak Türkçesinin ikinci yayılma alanı Mısır ve Suriye’dir. Hem kölelik göçü hem de Orta Çağ İslam devletlerinin saray muhafızlığında Türkleri tercih etmesinden dolayı zaman içerisinde Mısır ve Suriye’de bir Türk nüfusu oluştu. 1250 yılında Mısırda Memluklular (Kölemenler) Devleti’ni kuran Türkler bu coğrafyada pek çok Türkçe eser vermişlerdir. Bunlardan bazıları Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Kitabü’l İdrak li Lisanü’l Etrak (Türk Dilini Anlama Kitabı), Et Tuhfetü’z Zekiyye Fi’l Lugati’t Türkiyye (Türk Sözcülerinden Bir Armağan) vb. sözlük ve gramer niteliği taşıyan kitaplardır.

II.c. Çağatay Türkçesi

Çağatay Türkçesi, 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Karadeniz, Hazar Denizi, İran'ın kuzey ve doğusunda yer alan Müslüman Türkler tarafından yazı dili olarak kullanılmıştır.

Çağatay Türkçesi ile yazılmış dil alanındaki en önemli eser Ali Şir Nevai'nin Muhakemetül Lugateyn'idir.

Muhâkemetü'l Lügateyn

Büyük Türk dili bilgini Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe ile Farsçayı karşılaştırmak için kaleme aldığı bu eserde Türkçenin Farsçadan üstünlüğü delillerle ortaya konur.

II.d. Eski Anadolu Türkçesi

Batı Türkçesinin kuruluş devri olan bu dönem, 13. yüzyılın başlarından 15. yüzyılın sonlarına kadar Anadolu ve Rumeli’de kullanılan yazı dilinin adıdır. Eski Anadolu Türkçesinin başlangıç evresinde resmi dilin Farsça, bilim dilinin Arapça olduğu dönemler olmuş, bu duruma en büyük tepkiyi Beylikler devrinde Karamanoğlu Mehmet Bey göstermiştir. O, 1277 yılında yayımladığı fermanındaki «Bugünden sonra divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste, meydanda Türkçeden başka dil konuşulmayacaktır.» ifadesiyle Anadolu’daki Türkçecilik hareketinin öncüsü olmuştur.

Eski Anadolu Türkçesi, standartlaşmış bir yazı dili değildir. Ancak eserler geniş halk kitlesinin anlayabileceği bir seviyededir. Özellikle dilimize giren sınırlı sayıdaki Arapça ve Farsça kelime, Türkçenin fonetiğine uygun hâle getirilmiş, benimsenmiş ve kullanılmıştır.

Hoca Dehhani, Ahmet Fakih, Şeyyat Hamza, Sultan Velet, Yunus Emre, Âşık Paşa, Kul Mesut, Şeyhi, Hacı Bayram Veli bu dönemde ürün veren sanatçılardan bazılarıdır.

III.Yeni Türkçe (16.yy-20.yy)

Bu dönemde doğuda Çağatay Türkçesi yazı dili olarak varlığını sürdürürken batıda da Osmanlı Türkçesi güçlü bir yazı dili olarak ortaya çıkar ve gelişir. Arapça ve Farsçadan oldukça etkilenen ve kimi zaman oldukça ağır bir yazı dili hâline gelen Osmanlı Türkçesi, üç farklı dilin zenginliğini bir araya getirerek oldukça güçlü bir yazı dili olmuştur. Bu dönemde sanat ve edebiyat alanlarındaki eserler dışında çeşitli bilim alanlarında da oldukça önemli yapıtlar ortaya konmuştur.

Batı Türkçesinin ikinci devresi olan ve kısaca Osmanlıca olarak da bilinen Osmanlı Türkçesi, 16. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar süren bir devredir. Özellikle Anadolu’da, Suriye’de, Mısır’da ve Rumeli’de kullanılmıştır.

16. yüzyılın ilk devresi Klasik Osmanlıca için geçiş devresidir. Bu özelliğinden dolayı bu yüzyılın dili daha sonraki yüzyılların diline göre daha sade ve anlaşılır bir dildir. Bu yüzyılın iki büyük şairi olan Fuzuli ve Baki'nin eserlerinde bu özelliği görebiliriz

Klasik Osmanlıca döneminde ise Arapça ve Farsça kelime sayısı artmış ve gramer bakımından da Türkçeden bir uzaklaşma görülmüştür. Yazıyı bir süsleme ve sanat yapma alanı gören anlayış anlamı şekle kurban etmiş, konuşma dili ile yazı dili arasındaki doğal farklılıklar çok yüksek bir noktaya çekilmiştir. Nabi, Nefi, Nedim, Şeyh Galip, Evliya Çelebi, Katip Çelebi bu dönemde ürün veren sanatçılardandır.

Osmanlı Türkçesinin sonlarına doğru özellikle Tanzimat Dönemi'nin birinci kuşağında dilde kısmi de olsa bir sadeleşme görülürse de bu gelişme Tanzimat'ın ikinci kuşağıyla sekteye uğrar. Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati edebiyatlarının dili de anlaşılması zor, süslü ve ağırdır.

IV.MODERN TÜRKÇE (20.yy - ...)

Osmanlıcanın yazı dili olarak kullanıldığı dönemlerde yer yer kendini gösteren mahallileşme akımları ve sonrasında *Genç Kalemler* dergisi etrafında devam eden dilde millîleşme hareketi, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte iyice hız kazanmıştır.

Zira 10. yüzyıldan itibaren Türk yazı dilinde kullanılmış olan Arap harfleri, özellikle ünlüler bakımından Türkçenin ses özelliklerini tam olarak karşılayamadığı gibi zaman zaman “eşyazılılık” gibi bazı kusurlara da yol açmıştır.

Buna ek olarak, Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu bakımından millî kimliğinden uzaklaşan Türk edebî yazı dili ile konuşma dili arasında büyük bir farklılaşma meydana gelmiştir.

Bunun gibi nedenlerle Cumhuriyet döneminde Türk yazı dilinin sadeleşmesi ve millîleşmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu amaca yönelik olarak önce *Harf İnkılâbı*, sonrasında ise *Dil İnkılâbı* yapılmıştır. Bu yeniliklerle Türk yazı dilinin sadeleştirilmesi ve konuşma diliyle edebî yazı dili arasındaki uçurumun giderilmesi amaçlanmıştır. Bu yeniliklerin bir diğer önemli amacı da Türkçenin bir bilim dili haline getirilmesidir.

03.11.1928'de Harf İnkılâbı ile Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiş ve Ocak 1929'dan itibaren resmî yazışmalar yeni harflerle yapılmaya başlanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 12 Temmuz 1932'de o zamanki adıyla *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*'ni (Türk Dil Kurumu) kurdurmasıyla önemli bir adım daha atılmıştır.

26 Eylül 1932'de düzenlenen ilk kurultayda yazı dili ile konuşma dilinin tek olması gerektiği üzerinde durulmuş, ayrıca Türkçenin yabancı unsurlardan arındırılması görüşü benimsenmiştir. Yine bu kurultayda 26 Eylül gününün *Dil Bayramı* olarak kutlanması kararlaştırılmıştır.

Atatürk, 1936'da yapılan üçüncü kurultayda dildeki fakirleşmeyi ve dilin çıkmaza girmesini engellemek amacıyla *Güneş Dil Teorisi*'ni ortaya koymuştur. Aslında Viyanalı dilbilimci *Dr. Hermann Kvergitsch*'in ürünü olan ve daha sonra Atatürk tarafından geliştirilen bu teoriye göre, Türkçe dünyadaki en eski dillerden biridir ve yabancı olarak nitelenen sözcükler de aslında Türkçe kaynaklıdır. O hâlde, bu sözcüklerin Türkçeden atılmasına gerek yoktur.

1932'den günümüze kadar devam eden bu yenileşme sürecinde bir hayli yol alınarak yazı diliyle konuşma dili arasındaki farklılıklar giderilmiştir. Millî özelliklerini yeniden kazanan Türkçe, aynı zamanda bir bilim dili hâline de gelmiştir. Söz konusu süreçte, Türkçe üzerine önemli sayıda bilimsel çalışma yapılmış ve tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri hakkında önemli eserler ortaya konmuştur.

KONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Kıpçak Türkçesi eserlerindendir?

A. Revnakü'l İslam

B. Nechü'l -Feradis

C. Codex Cumanicus

D. Muhabbetname

E. Kısasü'l Enbiya

1. Aşağıdakilerden hangisi Kıpçak Türkçesi eserlerindendir?

A. Revnakü'l İslam

B. Nechü'l -Feradis

C. Codex Cumanicus

D. Muhabbetname

E. Kısasü'l Enbiya

2. Karahanlı Türkçesinin 13. yüzyılda yerini bıraktığı Türkçe aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Harezmi Türkçesi
- B. Batı Türkçesi
- C. Çağatay Türkçesi
- D. Kıpçak Türkçesi
- E. Eski Anadolu Türkçesi

2. Karahanlı Türkçesinin 13. yüzyılda yerini bıraktığı Türkçe aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Harezmi Türkçesi**
- B. Batı Türkçesi
- C. Çağatay Türkçesi
- D. Kıpçak Türkçesi
- E. Eski Anadolu Türkçesi

3. Aşağıda verilen eserlerden hangisi Harezmi Türkçesi ürünlerinden değildir?

- A. Nehcü'l Feradis
- B. Kısasü'l Enbiya
- C. Mukaddimetü'l Edep
- D. Codex Cumanicus
- E. Muhabbetneme

3. Aşağıda verilen eserlerden hangisi Harezmi Türkçesi ürünlerinden değildir?

- A. Nehcü'l Feradis
- B. Kısasü'l Enbiya
- C. Mukaddimetü'l Edep
- D. Codex Cumanicus**
- E. Muhabbetneme

4. Aşağıdakilerden hangisi Türk dilinin gelişimiyle ilgili olarak Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen olaylardan değildir?

- A. Latin harflerine geçilmesi
- B. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması
- C. I. Dil Kurultayı'nın toplanması
- D. Ömer Seyfettin'in sadeleşme hareketini başlatması
- E. Güneş Dil Teorisi'nin ortaya konulması

4. Aşağıdakilerden hangisi Türk dilinin gelişimiyle ilgili olarak Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen olaylardan değildir?

- A. Latin harflerine geçilmesi
- B. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması
- C. I. Dil Kurultayı'nın toplanması
- D. Ömer Seyfettin'in sadeleşme hareketini başlatması**
- E. Güneş Dil Teorisi'nin ortaya konulması

5. Karahanlı Türkçesinin devamı niteliğindeki Kuzey-Doğu Türkçesinin Harezm Türkçesinden sonraki ikinci dönemi hangisidir?

- A. Özbekçe
- B. Çağatayca
- C. Osmanlıca
- D. Kıpçakça
- E. Kırgızca

5. Karahanlı Türkçesinin devamı niteliğindeki Kuzey-Doğu Türkçesinin Harezm Türkçesinden sonraki ikinci dönemi hangisidir?

- A. Özbekçe
- B. Çağatayca
- C. Osmanlıca
- D. Kıpçakça**
- E. Kırgızca

6. *"Büyük Türk dili bilgini Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe ile Farsçayı karşılaştırmak için kaleme aldığı bu eserde Türkçenin Farsçadan üstünlüğü delillerle ortaya konur."*

Yukarıda özellikleri verilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kısâsü'l Enbiyâ
- B) Atâbetü'l Hakayık
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Muhâkemetü'l Lügateyn
- E) Codex Cumanicus

6. *"Büyük Türk dili bilgini Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe ile Farsçayı karşılaştırmak için kaleme aldığı bu eserde Türkçenin Farsçadan üstünlüğü delillerle ortaya konur."*

Yukarıda özellikleri verilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kısâsü'l Enbiyâ
- B) Atâbetü'l Hakayık
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Muhâkemetü'l Lügateyn**
- E) Codex Cumanicus

7. "İtalyan ve Alman rahipleri tarafından Kıpçak Türklerinden derlenen sözcüklerin bulunduğu bu eser, Latince-Farsça-Kıpçakça olarak düzenlenmiştir. İçinde İncil'den bölümler, ilahiler, Kıpçak kültürüne ait bilmece ve atasözleri bulunan bu kitap, dönemin Kıpçak Türkçesi ve kültürü hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. "

Yukarıda özellikleri verilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kısâsü'l Enbiyâ
- B) Atâbetü'l Hakayık
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Muhâkemetü'l Lügateyn
- E) Codex Cumanicus

7. "İtalyan ve Alman rahipleri tarafından Kıpçak Türklerinden derlenen sözcüklerin bulunduğu bu eser, Latince-Farsça-Kıpçakça olarak düzenlenmiştir. İçinde İncil'den bölümler, ilahiler, Kıpçak kültürüne ait bilmece ve atasözleri bulunan bu kitap, dönemin Kıpçak Türkçesi ve kültürü hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. "

Yukarıda özellikleri verilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kısâsü'l Enbiyâ
- B) Atâbetü'l Hakayık
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Muhâkemetü'l Lügateyn
- E) Codex Cumanicus

8. "Aslında Viyanalı dilbilimci Dr. Hermann Kvergitsch'in ürünü olan ve daha sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından geliştirilen teoriye göre, Türkçe dünyadaki en eski dillerden biridir ve yabancı olarak nitelenen sözcükler de aslında Türkçe kaynaklıdır. O hâlde, bu sözcüklerin Türkçeden atılmasına gerek yoktur."

Yukarıda bahsedilen teori aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Güneş Dil Teorisi
- B) Dillerin Birliği Teorisi
- C) Altay Dil Birliği Teorisi
- D) Asya Dilleri Teorisi
- E) Dillerin Doğuşu Teorisi

8. "Aslında Viyanalı dilbilimci Dr. Hermann Kvergitsch'in ürünü olan ve daha sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından geliştirilen teoriye göre, Türkçe dünyadaki en eski dillerden biridir ve yabancı olarak nitelenen sözcükler de aslında Türkçe kaynaklıdır. O hâlde, bu sözcüklerin Türkçeden atılmasına gerek yoktur."

Yukarıda bahsedilen teori aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Güneş Dil Teorisi**
- B) Dillerin Birliği Teorisi
- C) Altay Dil Birliği Teorisi
- D) Asya Dilleri Teorisi
- E) Dillerin Doğuşu Teorisi

9. *"İsmi "Türk Dillerinin Sözlüğü" olarak günümüz Türkçesine çevrilebilecek olan bu eser 1070-1072 yılları arasında kaleme alınmıştır. Arapların Türkçe öğrenebilmelerini sağlamak için yazılmış ansiklopedik bir sözlük özelliği de taşıyan bu eser, Arap yazı sistemi ve alfabesine göre düzenlenmiştir. "*

Yukarıda özellikleri verilen eserin yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yusuf Has Hacib
- B) Yunus Emre
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Mevlana Celaleddin-i Rûmî
- E) Kaşgarlı Mahmud

9. *"İsmi "Türk Dillerinin Sözlüğü" olarak günümüz Türkçesine çevrilebilecek olan bu eser 1070-1072 yılları arasında kaleme alınmıştır. Arapların Türkçe öğrenebilmelerini sağlamak için yazılmış ansiklopedik bir sözlük özelliği de taşıyan bu eser, Arap yazı sistemi ve alfabesine göre düzenlenmiştir. "*

Yukarıda özellikleri verilen eserin yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yusuf Has Hacib
- B) Yunus Emre
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Mevlana Celaleddin-i Rûmi
- E) Kaşgarlı Mahmud**

10. "İsmi günümüz Türkçesine "Peygamberlerin Hikâyeleri" olarak çevrilebilecek olan bu eserde, peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucizeleri yanında sahabenin ve dört halifenin menkıbeleri de anlatılmıştır. Rabgûzî tarafından kaleme alınan ve 43 şiirden meydana gelen bu eserin yazılış tarihi 1310'dur."

Yukarıda özellikleri verilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kısâsü'l Enbiyâ
- B) Atâbetü'l Hakayık
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Kutadgu Bilig
- E) Orhun Abideleri

10. "İsmi günümüz Türkçesine "Peygamberlerin Hikâyeleri" olarak çevrilebilecek olan bu eserde, peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucizeleri yanında sahabenin ve dört halifenin menkıbeleri de anlatılmıştır. Rabgûzî tarafından kaleme alınan ve 43 şiirden meydana gelen bu eserin yazılış tarihi 1310'dur."

Yukarıda özellikleri verilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kısâsü'l Enbiyâ**
- B) Atâbetü'l Hakayık
- C) Dîvânü Lügâti't-Türk
- D) Kutadgu Bilig
- E) Orhun Abideleri